

Ido-Saluto!

Editita dal Germana Ido-Societo

4/2009

Regardo vers Tallinn de la maro. Dextre la urbo historiala, sinistre la nova edifici, konstruktita pos la chanjo politikala.

(f: F. Kasper)

Partoprenanti dil Ido-renkonto 2009 staras en Riga la monumento dil Ido-pioniro
Wilhelm Ostwald, qua jam antaŭe nur recevis la Nobel-premio

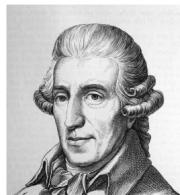
(f: F. Möller)

En ca numero:
Artikli pri...

Lise Meitner

Joseph Haydn

Otto Warburg

Kara lekteri!

Sur pagini 3 – 5 di ca numero vi povas lektar serio de salianta aktivaji da membri di nia movimento. Ta liston ni volas kompletigar per du plusa mencioninda agi, qui altrakaze obliviousus definitive. Nia amiko Don Gasper kun kelka akompananti serchis en Tallinn traci pri la vivo di Edgar de Wahl, la kreero di Occidental od Interlingue. Quankam la serchado restis sen esencala rezultaji, ol esis ne vane. Naskis l'ideo kun internaciona helpo kreor sur la Tallinna tombeyo memor-plaketo od altra memorigilo kom prizo por la meritoza laboro di Edgar de Wahl favore l'interlinguistiko.

Anvarzhon Zhurajev (surnomo: Johnny), la aranjinto di la cayara Ido-renkontro, docis Ido koram 20 yuni de diversa landi en la Tallinna linguo-skolo. Günter Schlemminger de Berlin havis la bona chanco asistar un del Ido-lecioni facinta da Johnny komune kun Maria, la yuna direktistino de Venezuela. Kompreneble la doco-linguo esis Angla. Vere ca experimento konvinkis ni, ke prezente ni ne darfias neglijar la Angla, ma Ido esas komparete kun Angla la plu bona idiom por la komunikado internaciona.

Via redakterio

Indiko!

Ni atencigas la membri di GIS ed la abonanti di la Ido-Saluto! sendar omna pagi favore la membrezo ed abono a la kassisto,

sioro Dieter Schmidtchen,
Turnerplatz 30,
D-34295 Edermünde,

od a la konto konocata di la German Ido-societo (videz do-pa kovrilo dil Ido-Saluto!).

Direktanta komitato dil GIS

Hinweis!

Wir bitten die Mitglieder der DIG und Abonnenten des Ido-Saluto! zu beachten, dass alle Zahlungen für Mitgliedschaft und Abonnement an den Kassierer,

Herrn Dieter Schmidtchen,
Turnerplatz 30,
D-34 295 Edermünde,

oder an das bekannte Konto der Deutschen Ido-Gesellschaft zu schicken sind (siehe Rückseite des Ido-Saluto!).

Vorstand der DIG

Pri recenta aktivaji

Semblante Germania pro ne-fatigebla laborado di kelka aktivisti esas diveninta la centro dil Ido-movado en la mondo. Por me esas granda honoro, nun esar membro en la guidistaro di la GIS (Germana Ido-Societo). Dum la pasinta monati la Germana Idisti esis tre aktiva. Ankore la grupo “Ido-amiko Berlin” esas la motoro dil Idisti en Germania. Ma ne nur en Berlin kreskas la nombro e qualeso dil aktivaji di la Germana Idisti. Per bona e diligenta inicii da multa membri Ido progresas bone en Germania.

D-ro Detlef Groth kreis tre atraktiva nova retsitu ne nur por nia GIS, ma anke por la ULI (Uniono Linguala Internaciona). Ilu jus finigis l’Ido-kalendaro por 2010. Hermann Philipps pozis diligente Ido-lernlibro aden l’interreto en tre atraktiva e moderna formo. Me ipsa kreis la mikra Germana Ido-forumo en l’interreto, ube German-parolanta personi trovas aktuala informi pri Ido e l’Ido-movado. Recente Esperantisti de München gratulis me pro mea elekti kom vice-prezidanto di la GIS. Me esis tre surprizita de ube li saveskis lo, e li dicis a me, ke li lektabis to en l’Ido-forumo. Segun mea savo Germania esas la unika lando en la mondo, en qua reguloze aparas propra Ido-revuo. Pro la longa pauzo di PROGRESO la signifiko di nia Ido-Saluto grandeskis.

La lasta Germana Ido-konfero en Nürnberg esis granda suceso por nia movado. Nun la GIS havas itere kompleta guidistaro. La komunikado inter la GIS-guidistaro e la membri pluboneskis. La GIS e l’Ido-amiki nun povas kooperar plu bone ye importanta projeti. Do esas plu facila realizar multa bona idei. En la yaro 2010 la GIS editos l’Ido-tradukuro di la “Dia-rio da Anne Frank”. Ca importanta e voluminoza verko di la mondala literaturo esos klara indiko pri la vigoro di nia linguo. Ido ne devas celar su. Dum la venanta novembro la EXPOLINGUA eventos itere en Berlin. Danke la Berlinani Ido esos prezenta ibe. Vere esas importanta, ke la homi povas vidar, ke Ido ed Idisti existas ed esas aktiva anke en la reala mondo, ne nur en la virtuala mondo dil interreto. Nur camaniere ni povas ganar nova membri.

Dum la renkontro en Nürnberg kelka membri propozis aranjor renkontri inter Germana Idisti ed Idisti en vicina landi. Regretinde la ULI ne esas tam aktiva kam necesa. Me opinionas, ke per tala renkontri on povas plufortigar e motivizar Idisti exter Germania.

Me esas apertita por via idei. Me pregas, ke vi kontaktos me kun via idei e propozi, por ke ni kune progresigas Ido.

D-ro Thomas Schmidt, vice-prezidanto di la GIS

Mea vidpunti pri l'Ido-renkontro 2009

L'Ido-renkontro 2009 eventis en Tallinn (Estonia) e Riga (Latvia) ed, esanta mea unesma Ido-renkontro, ol esis pri me tre specala esperienco, nam me povis parolar per Ido unesmafoye. Til lore Ido esis pri me kelke abstrakta linguo, nur skribata o lektata. En Tallinn e Riga, me sentis ca linguo konkreteskar, revelesanta kom reala e vera linguo, per qua on povas diskutar, babilar, jokar e laborar. Tale me sentis, ke me progresis tre rapide dum la renkontro relate la linguala kompetenteso. Quale dicis ja Louis Couturat un yarcento ante nun, on progresas vere nur per la praktiko. Do, partoprenar en Ido-renkontri esas tote necesa por ti, qui volas ameliorar sua linguala kompetenteso. Dum ta eventi on profitas la helpo e la korektigo da Idisti experiencoza, quale mia magna maestro sioro Alfred Neussner. Pluse la bona humoro e la labor-atmosfero igas ta eventi tre agreabla ed interesiva. Me konsilas multe ad omna Idisti partoprenar la venonta Ido-renkontri.

La maxim importanta parto di tala renkontri esas la laborjorni. En la granda e modernega konfereyo di Tallinn ni laboris dum du mijorni. Anvarzhon Zhurajev [Anvarjon Jurayef] duktis la debati. Arto Moisio prizentis l'Idala Wikipedia, qua esas tre importante moderna moyeno por konocigar mia linguo ed aplikar ol a diversa temi e cienci. La Wikivortaro esis anke prizentata. On debatis pri la modernigo di nia lexiko, partikulare por adoptar la vorti di la moderna epoko, exemple la vorti di informatiko. La asembleo di la partoprenanti di la konfero decidis propozar a la Direktanta Komitato (di qua plura membri esis prezenta) la kreo di komitato por la linguala questioni. Segun la statuti di ULI ta komitato devas inkluzar adminime un reprezentero di singla fontlinguo (A, F, G, H, I, R). Esas ja kandidati por membresar en ta komitato: Anvarzhon Zhurajev (R), Ferdinand Möller (G), Tiberio Madonna (I) e Gaël Richard [Gael Rishar] (F). La Direktanta Komitato devas decidor, ka ta propozo esos aceptata o repulsata.

Eberhard Scholz explikis de l'exemplo di la Idoamiki de Berlin, qui produktas tre importante laboro por l'Ido, pro quo plusa Idogrupi en multa urbi esas bezonata. Günter Schlemminger detaligis la produktado di la revuo Ido-Saluto, qua necesigas la laboro di plura personi. Ferdinand Möller konstatis, ke multa nova Idisti skribas en Idolisto. To pruvas la bona saneso di l'Idistaro malgre certena deserti. Il donis indikaji por la venonta laboro por l'Ido, speciale prizentante formato normizita por la kreo di nova vorti.

Anvarzhon Zhurajev prizentis kelka idei por rekrutar yuna Idisti. Ici, qui ne lektas multa libri, kustumus la moderna tekniki di komunikado, quin partikulare l'interreto provizas. Anke l'expliko, ke la linguo Ido faciligas la parlerno di lingui quale l'Italiana, la Franciana o la Hispana, atraktus plura yuni. Por ici esus plu bone aranjar Ido-renkontri kom vakan-cokampi, qui plezas plu multe a li kam la tradicionala laborjorni.

Me defensis l'opiniono, ke la linguo Ido povas sucesar, divenante la linguo auxiliara dil Uniono Europana e pose di la mondo vice la Angla. La prezenta epoko esas la maxim apta por l'adopti di tala linguo. La magna fondinti di nia linguo e lia sucedinti desfortunoze subisis l'Unesma Mondomilito, la fashismi, la stalinismo, la Duesma Mondomilito e la Kolda Milito. Nun on havas la paco e l'Uniono Europana, qua povas provizar la necesa strukturo povanta adoptar auxiliara linguo. La maxim importanta e konvinkiva argumento, ultre le kulturala ed etikala plue konocata, esas provizita per la raporto da profesoro Grin: se l'Uniono adoptus auxiliara linguo vice la Angla, on sparus cirkum 25 miliard € singla yaro! La nura strategio por sucesar esas do obtenar politikala decido dal Uniono. Por konvinkar la politikisti, la susteno da eminenta linguistikisti e ciencisti esos utilega e por co, ni bezonas skribar, ultre moderna dicionarii e lernolibri, seriozega verko prizentanta la linguistikala, ekonomikala e kulturala aspekti di la problemo e la solvuro qua esas la linguo Ido. Evidente, l'Uniono ne adoptos Ido bloke. Probable ula komisiono di experti studios la problemo e la ja existanta lingui. L'Esperanto havas nula chanco adoptesar pro sua tro evidenta defekti. La nombro di adepti ne importas, nur la qualeso di la linguo importas. Interlingua, quankam ol esas sat bona linguo, semblas a me min apta kam Ido por divenar l'auxiliara linguo dil Uniono pro exemple sua tro latina naturo qua ne reprezentas suficiente la Germana o Slava kompozaji di Europa. Se tala komisiono chanjas la linguo, omnamaniere la rezulturo ne povus esar tre diferanta del Ido. Me propozis ke esquado laboros por skribar la verko, qua formacos la dokumentaro, quan ni prizentos al ciencisti ed al politikisti dil Uniono.

a: Gaël Richard (Francia)

Renkontri 2010, 2011 ed pose: Ube?

Ni Germani konstatis, ke ni sempre esis la maxim nombroza grupo di la partoprenanti. Pro to aparis la propozo, organizar renkontri nur en Germania o dop la frontieri exter Germania. Chefa kondiciono esez Idisto lojanta en ca loko. Nia amiko R. Gensch promisis explorar kondicioni por internaciona renkontro 2010 en la 3-landi-angulo Chekia-Germania-Polonia. Yen plusa loki til nun anke propozita: Cardiff (N.A. Glyn), Marseille (G. Richard), Kaunas (G. Malcev). Ni expektas plusa popozi ed opinioni! DK dil GIS

Extrakti ek la kalendario de 1930

Quale propagar sucesoze?

Da Prof. J. CSATKAI (Szombathely)

Quon ni expetas de la sucesoza propago? Naturale li adhero di zeloza konvertita personi e lia persisto en la movado. Segun mea experienci en maxim multa kazi la nekareebla kondiciono dil suceso es, ke la konvertito unesme divenez nia amiko ed erste pose Idista. Lu videz en ni ne ula superiora ideo-proprietero, superb savemo; lu respekoze videskez, ke ni servas sublima ideo. Naturale anke la ideo servas ni, ma la ideo-exploto egoiste unlatera nule helpus difuzar la ideo. Se la amikeso esas sat solida, t. e. diversa komuna interligas la koncernat, ore anke Ido havos sat solida fundamento spirituala. La forco di nia lokala movado jacas precise en nia amikeso inter nia Idista membroj.

Abreviuri en Ido

Adm.	administrerio	lekt.	lektoro
bind.	bindita	L. I. linguo internaciona	
brosch.	broschita	lin.	lineo
D. I. D.	diplomizita	nro	numero
dro	Ido-docero	pag.	pagina
dzlo	doktoro	prof.	profesoro
ec.	damzelo	red.	redakterio
ed.	e ceteri	sdo	samideano
e. t. p.	editerio	s-ro	sioro
ex.	e tale pluse	s-ino	siorino
ex.	exemplere	s-uloo	siorulo
ex.	-o (-i)	t. e.	to esas
i. a.	inter altri	t. n.	tale nomizita
kdo	kamarado	trad.	tradukita
lekt.	lektez!	vid.	videz!

MB Mikra Buletino   UK Universala Kalendario

Nia kalendarii

Ja plu frue existis kalendarii dil Ido-movemento. Familio Jacob esis guidanta inicianti ed editeri dum plura yari. Hike ni montras kelka exempli ek frontspici ed extracti. Ni volas durigar ca tradiciono. Pro to d-ro Groth komune kun ni ja produktis la kalendario por 2010. Ta esas apta por rekrutar nova adheranti por nia linguo. Ol kustas 3 Euro ed esas komendebla che la Ido-amiki Berlin (adresin on trovas ye pag. 20 di ca kayero). (a: gs, hw)

La fiziko di la nukleo-fendido

Ca-autune la ciencala mondo celebras la 130esma naskal e la 40esma mortal aniversario di Lise Meitner

La famoza fizikisto Max Planck versimile tre astonesis, kande dum la printempo 1907 mikra, gracioza muliero eniris sua labor-chambro deklarante, ke ye la Berlinana universitato el volas vere lernar komprender la fiziko. Koncerne to Planck antee manifestabis, ke mulieri esus kontre-natura en la cienco e satisfacez prefere sua rolo kom spozino e matro. Ma la kurajo e l'inteligenteso dil aspirantino ne restis sen efiko a la fonderio di la quanto-fiziko, qua adminime permisis ad elu asistar sua kurso. Per to Planck facis saja decido, nam la yuna muliero esis Lise Meitner, qua hodie reputesas kom un di la maxim granda fizikistini di la 20esma yarcento. Nulu min granda kam Albert Einstein volente nomizis lu respektoteze “nia Madame Curie”.

Ye la 17esma di novembro 1878 Lise Meitner naskis kom filiino di ula Juda advokato en Wien. Pos ke el subisabis externe la matures-exameno ye ula gimnazio por pueri, el studiis matematiko e fiziko, inter altri che la atomisto Ludwig Boltzmann, qua 1906 facis suocido. Kurte pos ito e sucesoza promoco Meitner chanjis a la Berlinana universitato. Nur dum du yari el volis restar en la Germana chef-urbo, ed el restis dum 31 yari.

Dum ta tempo el laboris komune precipue kun la kemiisto Otto Hahn, di qua la laboratorio komence trovesis en ula ri-konstruktita ligno-laboreyo, quan Meitner darfis enirar nur tra separita pordo, nam la Nobel-premiizita Emil Fischer, la chefo dil instituto, ne toleris mulieri en sua labor-chambri. Kompreneble la yuna fizikistino ne recevis salario, tale ke ofte sua repasti konsistis nur ek pano e kafeo.

En la yaro 1912 Hahn e Meitner iris a la nove fondita „Kaiser-Wilhelm-Institut“ (KWI) pri kemio en Dahlem e durigis ibe sua exploruri pri la radio-aktiveso. Anke on grantis salario ad elu, pos ke el minacabis obediar ofro di employeso de Praha. Dum l'Unesma Mondmilito Lise Meitner servis ye la fronto kom Röntgen-flegistino dum ke Hahn apartenis ad ula detachmento specala por la gas-kombato. 1916 el retrovenis a la KWI, e kurte ante la fino di la milito el deskovris komune kun Hahn la radio-aktiva elemento 91, quan la

du nomizis ‚Protactinium’.

Ja dum la duadeka yari la kemiisto Hahn e la fizikistino Meitner reputesis kom tre kreativa exploro-duo. Ma unfoye Hahn probis ruptar la labor-konsento inter li. Pos to sua kolegino deklaris ridetante: “Hähnchen (hanuleto), lasez me facor to, nam tu savas nulo pri fiziko!” En la yaro 1922 Meitner facis sua kurso debutala pri problemi di la kosmala fiziko, quo certe semblis pasable stranja a kelka jurnalisti. Omnakaze li komunikis a lia lektanti, ke la yuna ciencistino facis raporto pri kosmetikala fiziko.

Pos la asumo di la povo da le Naci Meitner perdis sua permiso docar. Tamen el restis en Berlin, pro ke kom Austrianino provizore nula danjero minacis lu. Kontree pos 1934 el intensigis sua kun-laboro kun Hahn. La motivo por to: En Roma Enrico Fermi bombardabis urano per neutroni e pose deklarabis fanfaroneme, ke dum ica proceso tale-dicta trans-urani genesis (quo plu tarde aparis kom eroro). Hahn e Meitner komune kun la kemiisto Fritz Straßmann iteris l’experimenti di Fermi. Lore le Naci en-marchis Austria e Meitner mustis fugar. Trans Holando el atingis Suedia, ubi ye la Nobel-Institut el trovis modesta employeso.

Dume en Berlin hastigis l’eventi. En decembro 1938 dum la bombardado dil urano per neutroni Hahn e Straßmann pruvis la relative lejera elemento bario. Pro ke la du ne povis interpretar ca fakteto, ili demandis konsilo de Meitner, qua per la helpo di lua nevulo Otto Robert Frisch solvis l’enigmato. Hahn e Straßmann fendabis l’uran-nukleo. Pro quo tala proceso possiblesas fizikale, Meitner explikis kom unesmo en la Britana specala revuo ‚Nature’.

Tamen nur Hahn recevis la Nobel-premio pri kemio por la yaro 1944. Kom argumento por to ofte alegesas, ke en la jurio kemiisti dominacis, qui atribuis granda valoro al experimentala kapablosa en sua profesiono. Tamen restas obskura, pro quo ne anke Straßmann honorizesis. Advere il exekutis ipse experimenti relate la nukleo-fendado. E Lise Meitner? Ja 1924, 1925 e 1936 el esis sur la propozolisto di la Nobel-premio pri fiziko, ma ne venis a baloto. Tale eventis anke 1944. Quale hodie on savas, la Suedana Nobel-premiizito Manne Siegbahn opinionis eroratre, ke Meitner kontributis nulo por la deskovro di la nukleo-fendado. Lore la voto di Siegbahn esis kun-decidanta por la livro di la premio.

Pos la milito Meitner divenis Suedana civito. Dum sua tota vivo el esis celiba, e 1960 el translojis a Cambridge a sua nevulo, ubi ye

Lise Meitner, la konciencoza kunlaborantino di Otto Hahn

HAHN MEITNER

Lise Meitner ed Otto Hahn en sua laboratorio laboranta ye la atom-fendado

la 27esma di oktobro 1968 el mortis, tri monati pos Hahn, quan el adminime unfoye super-pasis postume. 1997 l'elemento 109 produktita en Darmstadt nomizesis oficale ‚Meitnerium’ (Mt). Ma por l'elemento 108 longe propozesis la nomo ‚Hahnium’. Pro ke la sciencisti ne povis atingar konsento pri ta propozo, on konkordesjis nomizar l'elemento 108, qua esis anke produktita en Darmstadt, kom ‚Hassium’.

Artiklo da Martin Koch, ek “Neues Deutschland”, 9. 11. 06

(t: gs)

Definuri

Kaulo: legumo konocata, cir-kume tam granda e tam inteligenca kam la kapo di homo

Unfoje: sat

Dufoje: unfoje tro ofte

Altre: anke ne plu bone

Inteligenta: qua havas mea opinono

Predimezo: lasta parto di la nokto

Celibulo: viro, qua da homini ankore probesas

Segun A. Bierce: Des Teufels Wörterbuch, Erfstadt 2007
(t: hw)

Pensi okazione la 200esma mort-aniversario di Joseph Haydn

Artoza e populara

Kande Joseph Haydn 200 yari ante nun ye la 31esma di mayo mortis en Wien, ilu reputesis kom la maxim famoza kompozisto di Europa. Quankam de 1761 til 1790 il agabis kom kapel-mastro che la Hungariana princo Paul Anton Eszterházy en l'izolita Eisenstadt, la kompozuri da lu, precipue simfonii, esis konocata e dezirata en la Europana muzik-centri. La direktisti di la Parisala “Concert de la Loge Olympique” 1784 komendis sis simfonii da lu. Anke en Hispania ed Italia on tre interesis pri la muziko da Haydn. La koncert-entraprezisto Johann Peter Salomon penis engajar Haydn por koncerti en London e sucesis, kande la kompozisto 1790 pos la morto di sua patrono esis provizore ja pensionata.

Nombroza esas la honor-premii e honorala membresi, di qui nur esez citata la honor-doktoreso dil universitato Oxford e la membreso dil Institut National de France. La lore en Germania guidanta, en Leipzig aparanta ‚Allgemeine Musikalische Zeitung’ (generala muzikala jurnal) acentizis en lua nekrologo ‚bedeutende, kraftvolle Simplizität’ (la signifikanta, energioza simpleso) di la muziko da Haydn, ‚welche sogleich das Gefühl des Kenners wie des Liebhabers mit sich fortreißt’ (qua quik entuziasmigas la sentimento dil experto ed anke dil amatoro) e laudis olua ‚kunstvolle Popularität’ (artoza populareso). La reputeso di Haydn kom simponiisto havis kom konsequo, ke ultre la propra plu multa kam 100 simfonii cirkume 150 di altra kompozisti publikigesis sub la nomo di Haydn, pro ke lore oli esis senpene vendebla.

Cirkume dum dek yari l'unesma filiulo di ula veturifisto e mikra rurala proprietero, naskinta versimile ye la 31esma di marto 1732 en la Bas-Austriana burgo Rohrau, baptita ye l'unesma di aprilo, apartenis a la kanto-pueruli, qui lojis en la konvikto di la Wienala Stephansdom kun mala nutrado e drakonala traktado. Hike il konocesxis ante omno la vocala muziko di ita tempo e di la precedinta yardeki. De 1749 en Wien il mustis facar lecioni e komend-labori por ganar sua entrateno. Ofte nur dum la nokto il povis facar sua autodiduktala studii pri la lora muziko. La muziko di la Bach-filiulo Carl Philipp Emanuel atraktis lu specale, ma il povis utiligar omno, quo lore semblis esar supera.

Pos ula unesma employeso che la Bohemiana komto Morzin en Lukawitz (1759) il eniris employeso che la Hungariana princo Paul Anton Eszterházy en Eisenstadt, che qua il agis kom unesma orkestro-chefo de 1766 til lua morto. Modesta – quale Haydn sempre esis – il dicis: “... *ich konnte als Chef eines Orchesters Versuche machen* (kom chefo di ula orkestro me povis experimentar) .... *ich war von der Welt abgesondert* (me esis izolita de la mondo), *niemand in meiner Umgebung konnte mich an mir selbst irre machen und quälen* (nulu en mea cirkumajo povis konfuzigar me pri me ipsa e tormentar me), *und so musste ich original werden* (do me mustis divenar originala)“. Ma ita originaleso esas la rezulto di ne-fatigebla laboro e fondesas sur vere ne-exhaustebla penso-richeso.

La posa mondo esas konsideranta Joseph Haydn precipue kom maestro di la simfonio, dil arket-quarteto, di la piano-trio, di la piano-sonato e l'oratorio di la klasiko. Verki di ta sorto formacis la stoko fundamentala di lua til-nuna repertorio di la koncerti publika. La selekto di la verki restis til nun limitizita, e koncentresis ante omno ad iti, qui pose recevis

nomo pro ula partikularajo (exemple surprizanta timbal-frapo). La son-kapturi di omna 104 numerizita simfonii, di la 83 arket-quarteti, di la 52 piano-sonati ed anke di la mesi experiencigas, ke singla di ca verki havas sua propra imprimuro kun perpetue stranja turni ed evolucioni – distingante de mili de altra tatempa kompozisti. Ultre la mencionita klasi Haydn kreis ankore plu kam 150 verki chambro-muziko kun la ‘Baryton’ (arket-instrumento simila a la ‚Viola da gamba’) pleita da la princio Eszterházy, nombroza kanti e kompozuri di popul-kanson, anke askoltinda.

La 13 operi, la marioneto-operi e la opereti da Haydn, kreita specale por la oper-domo en la kastelo Eszterházy e la tre labor-kapabla ensemblo, esas trezoro di granda muzikalala qualeso, qua grandaparte neglijesis da la teatro-praktiko. L'exekuturi dil operi da la chambro-orkestro Lausanne di Antal Dorati e la Hungariana Ferenc-Liszt-chambro-orkestro montras, quala muzikalala precozajin Haydn kreis anke por la teatro. Multo sonos ja Mozartatre, quo esas audebla erste en pose skribita Mozart-operi. La problemo esis, ke Haydn kompare kun Mozart ne ja disponis pri text-libri segun la qualeso di la Lorenzo de Ponte.

Ma quale Mozart anke Haydn des-klozis la ne-flexebla formi, por la formizo di la parto instrumentalala ed anke plura parti kantala il enduktis la motivala developado aden l'opero. La bufon-operi “Lo Spezziale” (la apotekisto, 1768) ed “Il mondo della Luna” (la mondo sur la luno, 1777) divenis le maxim konocata di sua frua verki. Ante omno en verki quale la bufon-operi “La vera Costanza” (la vera konstanteso: 1777/78) e “La Fedeltà premiate” (la premiita konstanteso: 1780), la heroatre komika opero “Orlando Paladino” (kavaliero Roland: 1782), la heroala dramato “Armida”, ankorfoye en la muzikalala dramato “Orfeo ed Euridice: 1791”, skribita por Anglia, Haydn uzis varieble modlebla moyenim simfoniala, kreis granda simfoniale konstruktita final-frazi quale oli esas trovebla che Mozart erste depos ‘Figaro Hochzeit’ (mariago di Figaro: 1786).

Hike la teatro-praktiko devas ri-ganar multo. Ma quale kustumata che altra kompozisti on devas egardar l'exekuti koncertala e sektori en koncerti. Kurajo ed imaginado esas demandita.

Artiklo da Werner Wolf, ek “Neues Deutschland” (30. 5. 09)

(t: gs)

Solvilo di enigmato: 1. Bulette; 2. Fisematenteen; 3. Groschen; 4. Pulle;
5. Schrippe; 6. Pfannkuchen; 7. Elektrische; 8. Mostrich

Solvilo-vorto: Berliner

La maxim izolita insulo

Pasko esas ye omna loko – anke en Germania habiteyi por exemplo Osterzell, Osterried, Osterreuthen – o simple Ostern (Pasko). Sur l'altra latero di la tera globo avan Australia en la Indiko jacas la Pasko-insuli. Ma maxim famoza esas la Pasko-insulo en la Pacifiko – konocata da olua miste-rioza ston-skulturi, qui nomesas Moais. Ye Pasko 1722 ol deskovresis da Holandani e tale recevis lua nomo. “Preske 90 po cent dil insulani esas katolika”, dicas la naskinta Germanino Conny Martin per telefono. Preske dum 20 yari el vivas sur l'insulo, ube el duktas voyaj-kontoro. “Ye Pasko la kirklo esas plenega. On festas plu primitive kam en Europa”, el dicas, “omno esas ne tante komercala. Advere Pasko-lepori ek chokolado anke komprebla en la butiki, ma plu importanta esas la kristanala signifikado di la festo.”

“Cirkume 40 Germane parolanta homi

vivas hike permanante sur l'insulo”, raportas la 60 yari evanta Josef W. Schmid. Dum cirkume 18 yari la Suisano de Luzern vivas sur l'insulo, qua reputesas kom la maxim izolita loko di la mondo. Schmid, qua laboras kom guidisto, konocas l'insulo tam detaloze kam sua jileto-posho. Ol esas longa de 24 kilometri e ye la maxim larja loko la larjeso esas 13 kilometri. “Ma por kelka habitanti Pasko pleas nula rolo. Kelki apartenas a plu mikra konfesioni, qui ne festas Pasko”, dicas Schmid.

“Me ipsa renkontros kun mea spozino, qua venas del insulo, e la filii la parentaro. Ibe kompreneble esos anke ovi e chokolad-lepori”, ilu revelas. Ma prefeire il juas la suno, ed ol brilas abundante: “La klimato esas sub-tropika e konstanta dum la tota yaro”, la Suisano naracas. “Nultempe esas tro kolda e nultempe tro varmega. Ni havas 2500 sun-hori dum yaro, to esas sep hori dum singla dio.”

dpa

(t: gs)

Tezo 7 da Marion Gräfin Dönhoff

Ante omno en la domeno dil ekonomio existas ne-reflektita sen-mezureso. Sencese on dicas, ke kreskado esas necesa kom respondo kontre povreso e sub-developeso. Ne esas konsiderita, ke kreskado en ula cirkonstanci plu-povrigos ni (mem plu multa desarborizita foresti, plu multa CO₂, plu multa venenizaji por l'agrikulturo), pro ke l'ekologiala spensi divenas plu alta kam l'avantajo per la kreskado.

Ni konsumas la kapitalo di sequonta generacioni per augmentanta debizado e do ni reduktas la posibleso por futura konsumo. Ultre to sen reflektar sat multe pri to ni ecesis tante la grado di prospero sociala, ke kelka landi e multa komoni standas kurte ante la ruino.

Ek: Zivilisiert den Kapitalismus (Zwölf Thesen gegen die Maßlosigkeit)

(t: gs)

Kangurui esas ruminanti

Ca Australiana didelfi nutras su ante omno per graminis, precipue harda e sika festuki. Ma la chefa ingrediento di ti esas celuloso, ula en aquo ne solvebla e normale ne-digestebla substanco. Ma simile kam bovi, mutoni, kapri, kameli, jirafi e cervi, kangurui lojigas mikro-organismi en specala stomaki, inter li plu multa kam 40 speci de bakterii. Multa di ta bakterii sucesas, quon kangurui ipsa ne exekutas, des-kompozar kemiale la celuloso ed utiligar kom fundamento di la nutrado. Do la vera nutrivo di la kangurui esas ta bakterii e la produkturi venanta de la des-kompozado; li resorbesas per l'intestino.

Simile kam bovini unesme la kangurui manjas rapide granda quanto de graminis. Dum repozo-fazi la manjajo retro-venas a la boko, nun li mastikas profunde e glutas la parte digestito ad altra stomaki por plusa utiligado. Ye bovini ca proceso digestala finas kun forta gasifado. Produktetas metano, efikanta tepligaso. Pro la gigantala trupi de bovi e mutoni sur la tero (catempe ensemble plu multa kam 2,5 miliardi de animali!) omnayare plura milioni de tuni di ca gaso libereskas. Altre ye kangurui. Lia stomak-habitanti apene produktas metano. Nun ciencistari volas saveskar, ka esus posibla familiarigar ca kanguru-bakterii a bovi e mutoni.

Ek R. Köthe, Warum Liebe durch den Magen geht,
Ullstein 2006
(t: gs)

Lilacea tomati kontre kancero

Britana exploristi kultivis lilacea tomati, qui protektas musi kontre kancero. La vivo-duro di ula muso-speco esis extensis importanta, la ciencistino Cathie Martin raportis sundie en la „online“-edito di la specala revuo „Nature Biotechnology“. Por to la gen-aranji por farbo che muzel-floro trans-lokizis aden la heredala substanco di la tomati. Ca tale-dicita antociani augmentis la produktado di anti-oxidantii, qui impedas celul-domajaji. La gen-teknikale variita tomati kontenas plu granda quanto de antociani, ton on dicis en la rapporto. Segun l'exploristi tomati povus esar plu simpla voyo a la homi por adoptar ica substanci, qui esas kontenanta precipue intense en frukti quale rov- e mirtel-beri.

„Neues Deutschland“, 28. 10. 08 (t: gs)

Suplementa informo

a la artiklo pri Mendelssohn Bartholdy ye la Ido-Saluto no 3/2009

Segun R. L. Todd, la autoro di nova Mendelssohn-biografio e duktanto di extensis explorado, la verk-registro di Felix Mendelssohn Bartholdy kontenas 750 kompozuri, dum ke en la anciena registro de la yaro 1882 nur 350 verki esis enskribita.
(a: gs)

22. ferio internaciona por lingui e kulturi

60 lingui – 200 expozanti de 30 landi – 100 diskursi

La Ido-amiki Berlin invitas vi venor ad EXPOLINGUA!

De 20. til 22. novembro 2009 eventos la 22esma ferio por lingui e kulturi EXPOLINGUA en Berlin. En la centro historiala di Berlin trovesas la Rusa Domo por Cienco e Kulturo, qua itere esos la loko por prizentar anke nia linguo. 200 expozanti de 30 landi di omna kontinenti prizentos sua lingui: universitati, skoli, turismala firmi, lerneyi, politikala societi. On informesos pri plu multa kam 60 lingui. Inter la 100 diskursi on povas askoltar anke nia linguo ed olua historio.

Por interesata Idisti, ma anke ne-Ido-parolanti, qui intencas vizitar la Ido-estaleyo e la Ido-diskurso, ni havos bilieti por eniro.

(a: es)

Kelka plusa memoraji pos nia renkontro 2009

Me rimemoras l'eventi lor nia renkontro en Riga e Tallinn. Ni intencas sempre honorizar nia eminenti. En Riga ni vizitis la monumento pri W. Ostwald. Regretinde ni ne trovis la tombala monumento pri la poeto Valdis Sprogis. Ni saveskis, ke la Ido-akademiano Janis Roze mortis en Siberia. Me opinionas, ke la Idistaro konstante suciegas e suciegos bona tradiciono. Sempre ed omnaloke ni honorizas anke homi, qui altramaniere laboris favore plu facila komunikilo, por facila interkomprenilo. En Tallinn ni serchis la tombo di Edgar de Wahl. Ni nur trovis la loko sur la urbala tombeyo, nula stono memoriva, nula memoro. Ni vizitis anke la neurologiala hospitalo, en qua E. de Wahl esis kom malado. Fine ni trovis la vakua loko en ula strado, ubi trovesabis domicilo di de Wahl.

Omna partoprenanti agnoskas la diligenteso organizala di Johnny e Frank. Me anke referas plusa personi helpinta sucesigar la renkontro 2009. Me volas laudar Rudolf Gensch, qua per sua automobilo helpis transportar la seniora gespozi Neussner. Me nomas anke la Polona interlinguistino Katarzyna Tempczyk en Warszawa, qua esis bona hosto por Hans. Me devas laudar Ugis Stakle, qua esis bona turistala guidanto tra Riga.

E. Scholz

Homardi havas blua sango

Ca granda, bon-saporanta kankri esas precoza orno di la menuo, ma li ne esas nobela. La blua sango rezultas de ula specala kolor-materio.

Nia sango esas reda, pro ke ol kontenas la kolor-materio hemoglobino, qua esas transportanta l'oxigeno de la pulmono a la celuli di la korpo. Ol esas komplikoza albumin-molekulo kun un fero-atomo en la nukleo. Kontree homardi (quale anke sepia e plura heliki) posedas sangala kolor-materii, di qua la centron formacas kupro-atomi. Oli nomesas hemicianini. Kande en la brankii la homardo-sango absorbas oxigeno, pose ol kolorizesas bluatre; kande l'oxigeno likesis, pose ol esas preske sen-kolora.

Cetere extraordinara esas anke la digesto di la homardo. Nome ol havas sua denti ne en la boko, ma en la stomako. Per sua boko-organi, eventuale tenalii, ol ne povas mastikar, ma nur lacerar la nutrivo. La glutita peci promenas aden la mastik-stomako, ube digesto-humori startas atako kemiala, dum ke tri granda movebla stomak-denti komencas muelar la peci per tranchado e frotado.

Qua nur okazione vidas la

homardo en la vetrino di ula delikates-butiko o gurmando-restororio, ta konocas olu kom forte reda animalo. Ma ca koloron la skalio-animalo atingas erste pos la koquado – en libera naturo ol esas kolorizita brune o bluatre.

Ek R. Köthe, Warum Liebe durch den Magen geht, Ullstein 2006
(t: gs)

Je-ne-sais-pas

(Me ne savas – ek la Franca)

Beduino iras tra urbo en Sud-Tunizia. Il vidas mariaj-festo e questionas puerulo: “Qua mariajas su hike?” La puerulo dicas: “Je ne sais pas.”

La Beduino marchas pluse e preter-iras funero. Itere il questionas pasanto : “Qua esas hike la mort-tinto?” Itere sonas la respondo: “Je ne sais pas.”

Lore il reflektas: Ca povra “Je-ne-sais-pas”, jus esis mariajita e nun kelka hori plu tarde esas ja mort-tinta.”

Mis-kompreno

Yemenano telefonas de Usa a sua patro e dicas: “Bon jorno, patro, me mariajis e recevis AIDS!” Pos to la patro replikas: “Pro quo tu ne nomizis ilu segun la nomo di tua avo?”

Ek ”Arabische Witze“
(t: gs)

Quale celuli respiras

125 yari ante nun naskis Otto Warburg

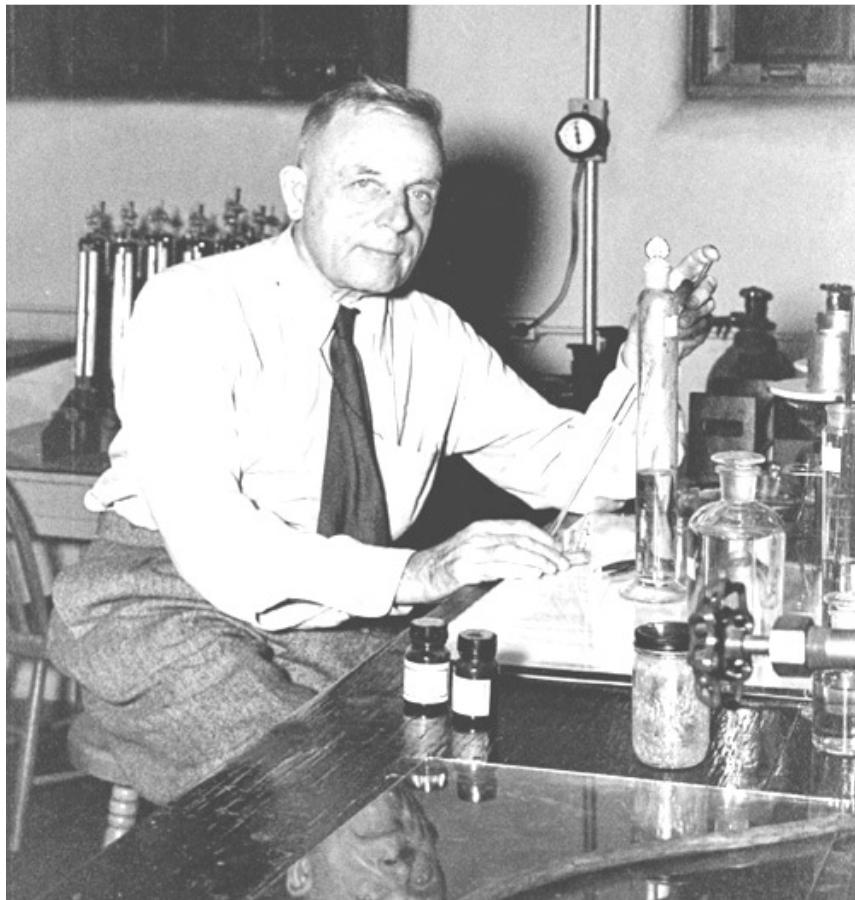
Relate modesteso il tote ne esis prototipo, la Germana biokemiisto Otto Warburg, qua ye la fino di sua vivo notabis: “Me deskovris la kemiala naturo di la fermenti. Me deskovris la kemiala mekanismo di la celul-respirado e fine, ye domeno medicinala la generala e lasta kauzi di la kancero.”

125 yari ante nun, ye la 8esma di oktobro 1883 Otto Warburg naskis en Freiburg im Breisgau. La filiulo di la famoza fizikisto Emil Warburg unesme studiis kemio e plu tarde medicino, ed en amba docofaki il doktoreskis. Pos ke il kom voluntario partoprenabis l'Unesma Mondmilito il direktis la seciono fiziologala di la Kaiser-Wilhelm-Institut (KWI) por biologio, e depos 1930 la KWI por celul-fiziologio en Berlin-Dahlem erekta per la helpo di la ‘Rockefeller Foundation’. En la yaro 1931 on grantis la Nobel-premio pri medicino a lu pro la deskovro di la naturo e funcione di la fermento respirala.

Warburg esis virtuozo dil experimento, qua per nova mezur-metodi fundamentizis la moderna bioke

mio. Il interesis su precipue pri la celul-respirado, qua eventas en la mitokondrii provizanta la celulo kun energio. Inter altro il pruvis l'encimo, qua dum ca proceso transportas l'oxigeno: la citokrom-oxidazo. Il divenis konocata da sua exploruri pri la genezo di kancero. Do ja 1923 il konstatabis, ke en tumor-celuli existas ne-reparebla perturbo di la celul-respirado, tale ke la celuli swichas la fermentacado. “Ta qua la pestala bacilo esas por la pesto, esas la fermentacanta korpo-celulo por la kancero”, Warburg dicis okazione, ed il konvinkesis per to solvabir definitive la tumor-problemo. Ma unesme ne esas possiba explikar la genezo di kancero per mono-kauzala konexa-jo. Duesme, quon Warburg ignoris persisteme, anke celul-genezala faktori partoprenas la tumor-de-velopo. Do perturbi di la respirado en la celulo esas advere partikularajo di kancer-tumori, ma ya ne la lasta kauzo di ti.

Dum la triadeka yari l'experimenti di Warburg vekigis granda expekti. Cetere: Anke l'eloquenta Adolf Hitler timis maladeskar de laring-kancero. Versimile pro to Warburg kom unika exploristo Judala darfis restar la KWI-direktisto til la fino di la Triesma Imperio. Pos 1945 il

La Germana Nobel-premiisto Otto Warburg dum sua experimenti relate la planto-fiziologio

recevis ofri di employeso inter
altro de Moskva ed Est-Berlin.
Tamen Warburg reputesanta kom
extravaganto pluse direktis sua
“un-viro-instituto” en Dahlem,
qua 1953 enkorpigesis aden la

Max-Planck-Gesellschaft, e
pos sua morto dum agosto
1970 des-ligesis.

Artiklo da Martin Koch, ek “Neues
Deutschland” (4. 10. 08) (t: gs)

Ido-Syntax - Wortfolge im Satz

In Ido gibt es Regeln für die Anordnung von Satzgliedern bzw. Wörtern, die der Klarheit dienen.

Die **regelmäßige Folge** der Satzglieder ist:

(1) Subjekt (2) Prädikat (3) Objekt (Ergänzung im vierten oder dritten Fall).

Beispiel: (1) La instruktisto (2) donas (3a) libro (3b) al discipulo.

(1) Der Lehrer (2) gibt (3a) ein Buch (3b) dem Schüler.

Jedes dieser Satzglieder wird von den zugehörigen Ergänzungen oder Umstandsbestimmungen begleitet.

Beispiel:

La bona instruktisto donas volente interesiva libro a diligenta discipulo.

Der gute Lehrer gibt gerne ein interessantes Buch einem fleißigen Schüler.

Wird die regelmäßige Folge der Satzglieder dadurch verletzt, dass das Objekt vor dem Subjekt steht (Inversion), dann ist an das Akkusativ-Objekt ein **n** anzufügen:

Beispiel: Regelmäßige Folge: Tu amas me - Du liebst mich

Inverser Folge: Tun amas me - Dich liebe ich oder

Tun me amas - Dich ich liebe

Außerdem ist bei der **Wortfolge** zu beachten:

Der **Artikel** muss dem Substantiv oder dem Adjektiv, zu dem es gehört, vorangehen. Beispiele: La instruktisto. La bona instruktisto. La boni.

Das **Adjektiv** und auch das eigenschaftswörtlich gebrauchte **Partizip** muss dem Substantiv, auf das es sich bezieht, unmittelbar vorangehen oder folgen.

Es sollte aber hinter dem Substantiv stehen,

- wenn es 2 oder 3 Silben länger als das Substantiv ist: *linguo internaciona*

- wenn es mehrere Adjektive sind: *la homo instruktita, senpartisa e prudenta*

- wenn es Ergänzungen hat: *la matro amata da ni*

Das Adjektiv kann auch entsprechend dem Wohllaut bzw. zum Vermeiden von Doppellauten positioniert werden: *aquo pura, alno alta, inteligenta pueri*.

Das **Adverb** muss dem Wort, auf das es sich bezieht, unmittelbar vorangehen oder folgen.

Beispiel: *Il volente asistas* oder *Il asistas volente*.

Aber folgende Adverbien müssen dem Beziehungswort immer vorangehen: ne, tre, nur.

Beispiele: *Il venos tre balde. Il nur hodie asistas.*

Me ne vidas la domo. Ne me vidis la domo, ma il vidis ol.

In den zusammengesetzten Zeiten des Verbs (aktiv und passiv) soll das **Partizip** stets dem Hilfsverb folgen. Es darf nur durch ein zum gleichen Verb gehöriges Adverb getrennt werden.

Beispiel: *Il esas multe laudata da omni, qui audis il.*

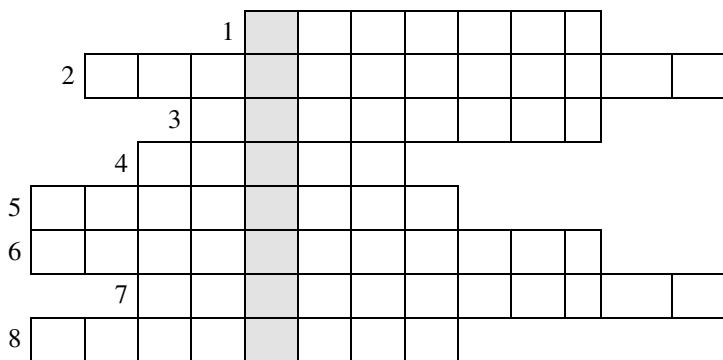
Das **Hilfsverb** muss dem zugehörigen Verb immer unmittelbar vorangehen: *Me devas lernar memore ica vorti.*

(a: fm)

Enigmato

Berlinani seniora dicas tale:

1. mikra karno-bulo rostita
2. bufonaji
3. 10-cent-moneto
4. botelo
5. paneto
6. bakbulo, fritita en saimo, marmelado injektita
7. tramo
8. mustardo

(rg)

Ido-Saluto! Editerio: Germana Ido-Societo

Postadreso: Eberhard Scholz, Rosenfelder Ring 18, 10315 Berlin

od info@idolinguo.de

Informeti pri Ido: www.idolinguo.de

Redakterio: Ido-amiki Berlin

Adresi: ver.di, FB 8, Köpenicker Straße 30,
10179 Berlin

ido-saluto@idolinguo.de

Banko: Deutsche Ido-Gesellschaft
Postbank Berlin
Konto 184566106, BLZ 10010010

Membri dil Germana Ido-Societo
recevas l' Ido-Saluto gratuite.

Por ne-membri la yarala abono
kustas adminime € 5,00.

Kunlaboranti di ca numero: G. Anton (ga), R. Gensch (rg), F. Möller (fm),

A. Neussner (an), G. Schlemminger (gs), E. Scholz (es), H.-G. Winkler (hw)

a = autoro; t = tradukero; f = fotografero